

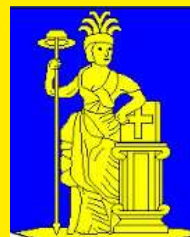

Jaargang 48 / 2020-4

DE ZANDLOPER

Uitgave van de Vereniging Oud Ede
Verschijnt viermaal per jaar

HISTORIE naar TOEKOMST

WIJ DIGITALISEREN:

*(oude) foto's
dia's en negatieven
video's en 8mm films*

www.FotoVideoEde.nl | 0318-616414 | service@FotoVideoEde.nl

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Verf   Hout   Wandplaten   Behang
Raamdecoratie   Gereedschap   IJzerwaren   Electra

Dit alles natuurlijk bij:

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL.(0318) 611680

Wij geven u een deskundig advies, zagen voor u en bezorgen gratis

OPTIEK SLOOF

Grotestraat 62 Ede

0318 - 64 04 79

info@optieksloof.nl

www.optieksloof.nl

Voorzijde omslag: Edese Bos: Hoog opgaande beuken langs de Doolhoflaan (GA11493)
Zie pagina 3 e.v.

DE ZANDLOPER

Van het Bestuur

Met deze Zandloper ontvangt u ook de contributiebrief 2021 met onze goede wensen en op de achterzijde weer enkele aandachtspunten.

2020 is het jaar waarin het openbare leven, dus ook lezingen en excursies, vanaf maart nagenoeg werd stilgelegd in de strijd tegen het nog ongrijpbare COVID-19 virus. Gelukkig waren de musea en bibliotheken vanaf de zomermaanden open voor een gemaximeerd publiek. In Ede is Cultura open (vanaf eind oktober) met als restrictie bij binnenkomst een eenvoudige registratie. U kunt dus gewoon de expositie *Ede in ontwikkeling* van het Historisch Museum Ede bezoeken.

De Vereniging Oud Ede heeft met het Platform Militaire Historie Ede en Stichting

Uitgave van de Vereniging Oud Ede jrg 48 - november 2020	
De holtspraak van de maalschap Edese Bos	3
Schenkeningen	13
Bandenfabriek Hopax	14
Een halve eeuw Ede - 3	18
Kernhem: van kasteel tot landhuis	27
De leeftijd van gebouwen	30
De Koningin reist incognito	31
Colofon	32

De Trapakkers de gemeenteraad van Ede gevraagd de boerderij de *Wester Wetering* aan de Rijksweg/N224 aan te wijzen als gemeentelijk monument. Dat verzoek was ineens nodig, omdat op de agenda van de gemeenteraad het voorstel stond om het gebied vanaf de Heestereng tot aan de Kade in de toekomst om te vormen tot industriegebied, met inbegrip van deze boerderij. Het is een bijzondere boerderij: monumentaal en twee keer een

Boerderij De Wester Wetering in 1938

zogenaamde *wederopbouwboerderij*. Eerst verwoest door brand in de meidagen van '40, toen wederopgebouwd, en in de oudejaarsnacht van 1944 door de Duitsers in brand gestoken na ontdekking dat de Wester Wetering een centrum was van de ondergrondse in Ede, en daarna voor de tweede keer wederopgebouwd. Wethouder Van de Schans verzekerde de Raad dat de boerderij behouden blijft en dat er een traject kan worden ingezet om de boerderij al dan niet tot gemeentelijk monument te benoemen.

De boerderij *Pothoven* aan de Lunterseweg is al een rijksmonument. Na het overlijden van de twee vrijgezelle broers die hier tot op hoge leeftijd hun boerenbedrijf uitoefenden, staat het pand leeg. De Erfgoedvereniging Heemschut en wij hebben de gemeente aangeschreven over onze zorg voor de staat van onderhoud.

Bij monumentale panden die in verval raken, duurt het vaak lang voor er beweging en herstel wordt ingezet. Maar aan de Stationsweg 102, de *Villa Richmond* die in 2017 grotendeels door brand werd verwoest, werkt de aannemer nu in opdracht van WonenbijSeptember (<https://www.wonenbijseptember.nl/woonhuis/ede>) gelukkig volop aan herstel en krijgt dit mooie pand een nieuwe invulling..

Op 23 november verschijnt het boek *Verhaal van Ede* geschreven door oud-gemeentearchivaris Peter van Beek. De leden van de Vereniging hebben volop gebruik gemaakt van de door de Vereniging geboden mogelijkheid van voorintekening. Wij hopen dat het u interessante en prettige leesuren oplevert in deze tijd zonder lezingen, waarin COVID-19 ons nog steeds aan huis kluistert.

Moge u en de uwen van het virus gevrijwaard blijven.

Simon van de Pol, voorzitter

Rijksmonument boerderij Pothoven aan de Lunterseweg

De holtpraak van de maalschap Edese Bos van 16 februari 1813 en het plan van J.C. Brill tot modernisering van het bosbeheer

Joyce van den Berg

Inleiding

Bij het schrijven van mijn hoofdstuk over Ede in de Franse tijd, gepubliceerd in het boek *Geen Dorp, Geen Stad, maar .... Ede!. De ontwikkeling van Ede tot heden* heb ik onder andere het bosboek van de maalschap Edese Bos van 1678-1850 uitgebreid geraadpleegd. In het verslag van de holtpraak (bosvergadering) van 1813, aan het einde van de Franse tijd, stuitte ik op een plan van een zekere heer *J.C. Brill* ter verbetering van het bosbeheer, dat mij verrassend modern aandeed. Dit plan vormde voor mij de aanleiding nader onderzoek te doen naar het toenmalige bosbeheer, in het bijzonder van het Edese Bos.

Bosbeheer

Bosbeheer heeft twee facetten. Ten eerste: hoe is het bestuur van het bos geregeld? Ten tweede: wat wordt er gedaan aan de verzorging en instandhouding van het bos als zodanig?

Wat het eerste aspect betreft zijn er drie soorten bossen te onderscheiden:

- *domeinbossen* die toebehoren aan een vorst of aan de staat;
- *privébossen*, vaak behorend bij een landgoed en in bezit van een particulier: een adellijk persoon of rijke burger.
- en tenslotte de *marke- of malebossen* die toebehoren aan een gemeenschap.

Tot ver in de 19e eeuw nam het bosareaal in Nederland af. De bossen stonden onder druk door ofwel de geldzucht van hun bezitters, die geld nodig hadden voor het voeren van hun oorlogen of voor eigen gewin. Of anders wel door de gebruiksrechten van omwonenden, die er naar believen hun vee lieten grazen en hout kaptten, benodigd voor verwarming of bouw van hun huizen. Wat Gelderland betreft gold dit bijvoorbeeld voor de domeinbossen, zoals het *Nederrijkswald*, lange tijd in bezit van de hertog van Gelre. Hij zag het bos als een belangrijke bron van inkomsten. Toen het bos in 1543 in andere handen overging, bleek het ondanks pogingen hiertoe niet meer te herstellen. Ook het *Mofibos* tussen Arnhem en Wageningen, dat beheerd werd door de rentmeesters van de domeinen op de Veluwe, ging ten onder, vooral ten gevolge van de gebruiksrechten op het bos van omwonenden.

Eenzelfde lot bedreigde veel marke- of malebossen, waartoe het grootste gedeelte van de Veluwse bossen behoorde. Dit waren bossen die aan een groep eigenaren

toebehoorden die waren verenigd in een *maalschap* en gezamenlijke rechten op het bos konden doen gelden. Malebossen verdwenen door afbranden, overmatige kap en beweiding. Belangrijke factor voor het behoud van een malebos was de autonomie van de maalschap. Wanneer deze uit invloedrijke malen bestond, hadden deze meer zeggenschap over grond en grondgebruik en konden zij het bos beter beschermen tegen destructie. Maatregelen die genomen moesten worden ter bescherming van het bos waren: verbod, of als dat niet mogelijk was, drastische inperking van veeweide en verbod op (illegale) houtkap. Handhaving van de ingestelde verboden was ook een voorwaarde: beschikte men bijvoorbeeld over de middelen een *scheuter* (boswachter) in dienst te nemen om overtreders aan te houden en te beboeten? Ten slotte waren er nog de maatregelen die genomen moesten worden om het bos te verduurzamen: het aanplanten van jonge boompjes, grondbewerking, insectenbestrijding, maatregelen tegen wildvraat et cetera.

Maalschap Edese Bos

Het Edese bos was een malebos. Aanvankelijk was het gemeenschappelijk bezit van een aantal omwonende boeren, die elk een aandeel in het bos hadden, een zogenaamde *hoeve*. Door vererving raakten deze hoeven verdeeld of ze werden verkocht, meestal aan notabelen die met de buurt niets te maken hadden. De geërfde eigenaren van het bos werden *binnenmalen* genoemd, de niet in de buurt woonachtigen *buitenmalen*. De eigenaren van het bos vormden tezamen de *maalschap* met aan het hoofd een zogenaamde *holtrichter*. Het holtrichterschap van het Edese bos was verbonden aan een bepaalde boerderij, de Slijpkruik. Deze boerderij kwam al vroeg in het bezit van Kernhem en zodoende was de heer van Kernhem erfholtrichter van het Edese Bos. Met de heer van Kernhem als holtrichter ontbrak het de Edese maalschap niet aan gewicht.

Eenmaal per één of twee jaar kwamen holtrichter (of zijn vervanger) en malen in vergadering bijeen – vanaf 1773 in De Posthoorn, gelegen in de Notaris Fischerstraat te Ede om te besluiten over alle zaken het bos betreffende. De genomen besluiten werden bijgehouden in het *maleboek* of *bosboek*.

Het oudste bosboek van het Edese bos is helaas door brand verloren gegaan, maar het daarop volgende bosboek van 1678-1850 is wel bewaard gebleven.

Logement De Posthoorn, herbouwd in 1761 door schout Dirk van der Hart (afgebrand in 1941)

Heel veel besluiten over het bos gingen over houtkap of het weiden van vee. Toen er in het begin nog binnenmalen aanwezig waren, gaf dit al gauw aanleiding tot strijd wegens tegengestelde belangen. Al op de eerste bladzijde op de vergadering van 8 oktober 1678 wordt vermeld *'dat er woorden waren gevallen over het hoeden van schapen'*. Daarna volgde door de jaren heen een eindeloze rij bepalingen die betrekking hadden op schapen. Op de vergadering van 21 oktober 1726 werden deze besluiten nog eens opgesomd: *'schapen uit het bos houden tot de eikels geraapt zijn'*; *'geen schapen in het jonge hout laten voordat dit vier maanden heeft kunnen groeien'*; *'geen schapen in het beukenbos'* et cetera, et cetera. Overtreders werden aangehouden door de scheuter en kregen een boete. Maar in het Edese bosboek staan ook maatregelen met betrekking tot bosverzorging en bosinstandhouding. Al tijdens de eerste holtspraak in 1678 wordt gesproken over gaten graven, looien poten en gaten van onkruid zuiveren.

Ten noorden van Ede lag een tweede malebos. Dit vormde feitelijk het noordwestelijk deel van het Edese bos: het *Loo*. Dit bos behoorde toe aan de buurt Doesburg, maar kwam al vroeg in handen van een aantal notabelen. Aan het eind van de 17e eeuw bleek de maalschap Edese bos voor de helft eigenaar van het Loo te zijn en vanaf 1710 ging het Loo geheel op in het Edese bos. Ook het *Gello* was een malebos in handen van de buurt Doesburg. Het bestond voornamelijk uit hakhout. De eigenaren van het Edese bos hadden begin 17e eeuw al geprobeerd ook het Gello in te lijven, maar dit was niet gelukt. Het Gello ging na verloop van tijd ten onder aan de gebruiksrechten van de omwonenden.

Bosbouwkundige kennis

Tot eind 19e eeuw ontbrak aan de bosbouwkundige kennis een wetenschappelijke basis en werd meestal gehandeld op grond van ervaring. In welke mate binnen een maalschap meer bosbouwkundige kennis aanwezig was, valt vaak moeilijk na te gaan. Bij holtrichters kon de nodige kennis aanwezig zijn, die weliswaar in de praktijk werd toegepast, maar niet in de bosboeken tot uiting kwam. Volgens Buis mogen we aannemen dat goed doordachte beheersmaatregelen niet vanuit de groep van 'gewone malen' kwamen, maar voortkwamen uit de kennis van holtrichters en gecommiteerden, hierbij eventueel ondersteund door grootgrondbezitters. Deze laatste categorie kunnen we als factor van invloed op het bosbouwkundig denken niet negeren. Zij waren – door ervaring of uit literatuur - vaak beter van bepaalde ontwikkelingen op de hoogte dan de gewone malen.

Literatuur over bosbouw bestond al sinds de oudheid, maar in de periode waarover dit artikel handelt, midden 18e begin 19e eeuw, waren er in Nederland enkele auteurs van grote invloed, zoals de Franse dendroloog en bosbouwer *Duhamel Du Monceau*. Deze had een voorkeur voor eikenbos. In zijn boek *Des semis et des plantations des arbres et de leur culture* uit 1760 wekte hij zijn lezers op toch vooral bos aan te leggen, omdat het hout steeds schaarser werd. Maar hout was

immers nodig voor verwarming, voor het bereiden van voedsel, voor de exploitatie van mijnen en tal van industrieën, zoals bijvoorbeeld de scheepsbouw.

Uit het bosboek van de maalschap Edese Bos valt niet zonder meer op te maken of de heer van Kernhem, als voornaamste maal en holtrichter en als grootgrondbezitter, mede bepalend is geweest voor het beheer van het Edese Bos en of er vanuit die hoek bosbouwkundige kennis aanwezig was. Zoals reeds gezegd werd er wel aandacht besteed aan bosaanleg en bosonderhoud, maar erg uitgebreid zijn de mededelingen hierover niet. Dit verandert bij de eerder genoemde holt-spraak van 16 februari 1813. Daar wordt namelijk een plan beschreven ter verbetering van het bosbeheer dat uitvoerig ingaat op de te nemen maatregelen tot instandhouding van het bos en dat tevens aanbevelingen doet voor een profijtelijker economisch beleid.

Kernhem in 1813

Op 31 augustus 1812 overleed *Jacob Unico Wilhelm, graaf van Wassenaer Obdam*, op zijn landgoed Twickel in Overijssel. De graaf had meerdere bezittingen, waaronder ook landgoed Kernhem bij Ede. Zijn enige erfgenaam was zijn 13-jarig dochtertje *Maria Cornelia*. Zij nam ook de erfelijke functies van haar vader over, zoals het ambt van holtrichter van het Edese Bos. Omdat Maria Cornelia nog zo jong was, maar vooral omdat zij een vrouw was, werd zij in deze functie vertegenwoordigd door de rentmeester van Twickel, de heer *J.C. Brill*. Tijdens de vergadering van 16 februari 1813 presenteerde Brill het al eerder genoemde plan ter verbetering van het bosbeheer en de aanwezigen besloten dit nader te bespreken in een buitengewone vergadering op 25 oktober 1813.

Graven en Gravin van Wassenaer Obdam 1645-1850

Jacob van Wassesnaer-Obdam x Adriana Sophia van Raesfelt
1645-1714 † 1694

Johan Hendrik Unico Wilhelm x Dodonea van Goslinga
1683-1745 1692-1766 1702-1769

Carel George x Jacoba van Strijen
1733-1800 1741-1816

Jacob Unico x (2) Margaretha Alewijn
1769-1812 1776-1802

Maria Cornelia x Jacob van Heeckeren Twickel
1799-1850 1809-1875

Edese Bos: Hoog opgaande beuken langs de Doolhoflaan (GA11493)

Het plan van J.C. Brill

Brill had zijn taak serieus opgevat en zich goed voorbereid. In gezelschap van de gecommiteerde bosmalen (functionarissen in dienst van het bos en belast met de dagelijkse leiding) had hij een rondgang door het bos gemaakt, de boeken bestudeerd en de gecommiteerde malen verzocht een taxatie te maken van al het in het bos staande hout en de oppervlaktes van de percelen. Alles overziende was hij tot de conclusie gekomen dat het beheer voor verbetering vatbaar was, zowel wat het onderhoud van het bos als wat het beleid betrof.

Volgens de hem verstrekte gegevens stond er voor *f* 60.000,- aan hoge opgaande bomen – eiken en beuken - en voor *f* 68.000,- aan jonge bomen en nieuwe aanplant.

Het bos vertegenwoordigde in totaal dus het aanzienlijke kapitaal van *f* 128.000,-. Daarnaast waren er nog de akkermaalsbossen die in de afgelopen negen jaar gemiddeld *f* 668,- per jaar hadden opgebracht, en ten slotte de woeste gronden.

In de afgelopen jaren hadden de malen per jaar *f* 125,- per hoeve ontvangen. Dit betrof dus een som van *f* 1.500,- ten laste van het bos. Overige kosten waren: de *verponding* (grondbelasting die in de 17e-19e eeuw in Nederland werd geheven), traktementen van holrichter, scheuters en gecommiteerde bosmalen, arbeidslonen en verteringen, totaal *f* 3.365,-. En passant wees Brill er op dat de malen eens goed moesten nadenken over de post ‘verteringen’ van *f* 200,- (meer dan het jaarloon

van een gemiddelde arbeider in die tijd!). Eén grote houtverkoop per jaar moest voldoende zijn in plaats van de grote en de kleine bosdag die in die tijd werden georganiseerd.

Kortom, de omgang met het bos was volgens Brill voor verbetering vatbaar. Uitgegroeide bomen vellen en op de opengevallen plek jong hout poten tussen andere hoge bomen in was onrendabel. De jonge telg kreeg geen kans om te groeien en daarom was het beter de bomen vaksgewijs te laten vallen. Ook het snoeien van jonge bomen achtte hij onrendabel: het kostte meer aan arbeidsloon dan het opleverde. Maar het verbaasde hem het meest dat er niet meer zorg werd besteed aan vernieuwing van het bos door het zelf opkweken van zaailingen of zaaïen van eikels en beukennoten. Brill vroeg zich af hoe de verantwoordelijken hun taak de voorraad eiken- en beukentelgen op peil te houden zo hadden kunnen verwaarlozen. Het in stand houden van het Edese Bos was immers de belangrijkste opdracht. Telgen op de eigen grond opgekweekt hadden de meeste kans bij verplanten een goede boom op te leveren en het bespaarde bovendien dure aankoop en transportkosten. Ook betreurde hij dat er dennen waren gezaaid in de akkermaalsbossen. Dennen zouden het ook goed doen op de ruimschoots aanwezige woeste grond, zodat het bos in oppervlakte zou toenemen. Nu overwoekerden de dennen de akkermaalsbossen en verloor men de opbrengst van het eikenhakhout.

Brill vreesde dat bij het huidige beleid de jaarlijkse uitkering van f 125,- per hoeve niet gegarandeerd kon worden en zeker niet zou stijgen. Derhalve adviseerde hij de uitgegroeide eiken en beuken (waarde f 60.000,-) met in het oog houden van de marktprijzen in de loop van de komende twee, vier of zes jaar vaksgewijs te kappen en het hout te verkopen. Het aldus verkregen kapitaal zou tegen een rente van 4% f 2.400,- per jaar opleveren. Dat wil zeggen: f 200,- per hoeve. Het jonge hout en de jonge aanplant zouden in de toekomst nog een aanzienlijke extra winst opleveren. Ook het akkermaalshout zou bij goed onderhoud winstgevend kunnen zijn.

Brill wees erop dat het van het grootste belang was terdege aandacht te besteden aan nieuwe aanplant en opschot van eiken en beuken in te zamelen en op te kweken. Ook zouden eikels en beukennoten direct gezaaid kunnen worden in opengevallen percelen. De resterende ruim 18 ha woeste grond zou gedeeltelijk ingezaaid kunnen worden met dennen.

Bron van inkomsten

Wat aan het plan meteen opvalt, is dat Brill het bos uitsluitend als bron van inkomsten beschouwde. Het getuigt van een rationele benaderingswijze die modern aandoet. Zijn voorstel uit economische overwegingen een groot deel van de uitgegroeide bomen te kappen en het geld op de bank te zetten zou in onze tijd veel weerstand oproepen. Toch is het geen kortetermijndenken. Hij is zich er goed van bewust dat ook in de toekomst de inkomsten uit het bos verzekerd moeten zijn,

Twickel 1729 (afbeelding Stichting Twickel)

vandaar zijn aandringen om meer aandacht te besteden aan verjonging van het bos. Waar haalde Brill deze ideeën vandaan? Het voor de hand liggende antwoord luidt: vanuit zijn ervaring met het landgoed Twickel. Hoe was op Twickel de omgang met het bos geregeld? Valt hier iets te vernemen van de invloed van de heren van Kernhem op het bosbeheer?

Twickel en de ‘Instructie van de Rentmeester’

In 1760 schreef graaf *Unico van Wassenaer* (1692-1766) een ‘*Instructie van de Rentmeester*’. Deze bevat ook een passage over bosbeheer. Graaf Unico was een veelzijdig man. Hij studeerde rechten in Leiden. Na zijn studie volgde een internationale carrière. Ook was hij een begaafd musicus en hij was zeer belesen. De nog steeds op Twickel aanwezige bibliotheek met bijzonder fraaie werken werd gesticht door zijn vader, *Jacob van Wassenaer IV* en verder uitgebouwd door zijn oudere broer *Johan Hendrik* en door hemzelf. De bibliotheek bevat ook een aantal werken van *Duhamel Du Monceau*, zoals we verderop in dit artikel nog zullen lezen.

Graaf Unico bemoeide zich veel met het reilen en zeilen op zijn landgoed. In 1760 trad een nieuwe rentmeester aan voor wie hij de genoemde ‘*Instructie van de Rentmeester*’ schreef met daarin een aantal bepalingen met betrekking tot het instandhouden van de bossen op zijn landgoed. Zo eiste hij dat op het erf van al zijn pachters *telgenkampen* ingericht zouden worden, in grootte overeenkomend

Portret van Unico Wilhelm van Wassenaer-Obdam 1692-1766, door Georges Dèsmarées (Stichting Twickel)

met de grootte van het erf en de beschikbare ruimte. Jaarlijks moesten er 50 telgen gepoot worden voor een vol erf en 25 voor een half erf. De kuilen moesten tevoren gegraven zijn, vier voet in het vierkant en in diepte variërend naar mate de grond hoger of lager lag. De bodem moest goed geroerd (losgemaakt) worden. Op hoge, losse grond moesten de kuilen bepoot worden in het najaar, op vochtige, lage grond in het voorjaar. Tevens moesten zijn arbeiders jaarlijks een groot aantal telgen poten op goede grond zonder acht te slaan op eventuele protesten van de pachter. Grond die niet geschikt was voor eiken, moest met dennen bepoot worden. Eiken hadden echter de voorkeur, omdat het hout geschikt was als timmer- en geriefhout voor arbeider en boer, maar ook voor de scheepsbouw. Bovendien gaf de eik goed brandhout – in tegenstelling tot de den – en kon de schors dienst

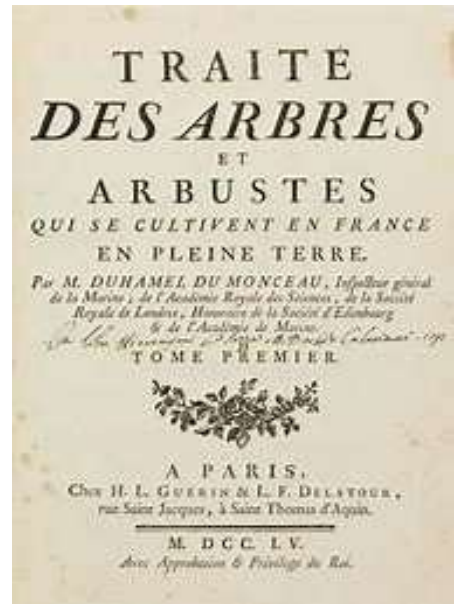
doen in de leerlooierij.

In het huisarchief van Twickel zijn lijsten bijgehouden van alle bomen die geplant zijn tussen 1761 en 1767: op het landgoed Twickel werden in 1761 1260 eiken, 600 dennen en 60 populieren gepoot. Tussen 1762 en 1767: 3.664 eiken, 580 beuken en 2.178 dennen. Tevens werden lijsten bijgehouden van houtwallen met akkermaalshout, dat om de 9 à 10 jaar gekapt moest worden.

Van Oosten Slingeland, rentmeester van Kernhem van 1946-1969, zocht de invloed vanuit Twickel bij de persoon van *graaf Carel George van Wassenaer*, de zoon van graaf Unico, die zijn vader bij diens dood in 1766 opvolgde. In zijn proefschrift uit 1958 over de *Sijsselt* noemt Van Oosten Slingeland graaf Carel een bekwaam en vooruitstrevend man, wiens werkzaamheden lange tijd tot heil van zijn bezittingen hebben geleid. Brill was van 1798 tot 1814 rentmeester van Twickel, eerst onder graaf Carel en later onder diens zoon, graaf Jacob. Graaf Carel heeft zich in Ede vooral ingezet voor de bosaanleg van de *Sijsselt*, waar hij de den geïntroduceerd heeft en veel eiken, berken en dennen heeft laten poten. Van Oosten Slingeland veronderstelde dat graaf Carel wellicht de geschriften van *Duhamel Du Monceau* gekend had. Deze in die tijd invloedrijke Franse dendroloog en bosbouwer had beschreven hoe hij met succes dennenzaad had gezaaid en met de eg licht ondergewalst.

De veronderstelling van Van Oosten Slingeland kon bevestigd worden toen in 2015 de digitalisering van de bibliotheek van Twickel, waarvan hierboven al sprake was en die meer dan 5.000 titels bevat, was afgerond. De bibliotheek is

hierdoor doorzoekbaar op inhoud, titel en schrijver, en inderdaad zijn er twee boeken aanwezig van Duhamel Du Monceau, namelijk: *Traité de la culture des terres suivant les principes de M. Tull, Anglois* uit 1753-1755 en *Traité des arbres et arbustes qui se cultivent en France en pleine terre*, uitgegeven in 1755. Gezien het feit dat graaf Unico al in 1760 een instructie voor zijn rentmeester schreef over het bosbeheer en de aanwezigheid van beide boeken in de bibliotheek, mag aangenomen worden dat de methoden van Duhamel Du Monceau al bij de vader van graaf Carel bekend waren, een generatie eerder dus dan Van Oosten Slingeland aannam. De professionalisering en daarmee de modernisering van het bosbeheer zien we hier al na het midden van de 18e eeuw een aanvang nemen.

Voorblad van het boek van Duhamel Du Monceau uit 1755

Terug naar het plan van Brill. Wat is er van zijn plan terechtgekomen? Op 13 februari 1813, dus nog voor de vergadering van 16 februari, schreef Brill een instructie voor Jacob Gerritsen, opzichter van de bosarbeiders van Kernhem, waarin hij de bosarbeiders opdroeg langs de 'allée' (de oprijlaan?) een rij beuken te planten en, waar de ruimte dit toeliet, een dubbele rij te poten. De akkermaalswallen moesten na rooien van de stobben zo snel mogelijk opnieuw ingeplant worden. Rond Kernhem moesten enkele beuken geplant worden. In de Sijsselt moesten op geschikte laaggelegen plaatsen tussen de dennen tweehonderd beuken worden gepoot. Tevens moest op aangewezen plaatsen 200 pond dennenzaad uitgestrooid en met een dunne laag aarde bedekt worden.

Dit alles betrof dus het particulier bezit van Kernhem, waar Brill als rentmeester wat over te zeggen had. Of de maalschap Brill's aansporingen voor een duurzamer beheer ook in het Edese Bos ter harte heeft genomen, valt uit het bosboek niet op te maken. Wel bleek men oren gehad te hebben naar Brill's zakelijke ideeën met betrekking tot het bos. In 1814 was de uitdelingsom nog zoals vanouds f 125,- per hoeve.

Brill was inmiddels geen rentmeester meer en de heer *Van Heeckeren van Kell*, voogd van Maria Cornelia, trad namens haar op als holtrichter. In 1816 werd besloten een grote hoeveelheid eiken en beuken te kappen om de uitdelingsom te verhogen. In 1817 bleek de houtverkoop f 12.000,- opgebracht te hebben en dit bedrag werd aan de malen uitgedeeld.

Daarop werd besloten in de winter van 1817 nogmaals een 'convenabele uitdeling'

*** Mr. EVERHARD DERK VAN MEURS, Notaris,
 zal, ter instantie van den Heer BOSCH, Rigter en Ge-
 committeerden, namens de Eigenaren van het Edesche Hoge en Lobe
 Bosch, op Vrijdag den 31sten Januarij 1817, des voormiddags ten
 tien uren, in het Logement de Posthoorn te Ede op Veluwe, pu-
 biek in Perceelen en Massa's, Verkooppen:

Eene aanzienlijke partij HOUT, bestaande in cirka 150 Perceelen
 extra zware Eiken en Beuken BOOMEN, waaronder de meesta
 zeer geschikt voor de Scheeps-Bouw, Stenders, Molen-Assen en
 Bakken, en allerlei Timmerhout, allen staande in het Bosch te Ede,
 en door de geringe afstand van slechts 1½ uur van de Rivier den Rijn,
 gemakkelijk te vervoeren.

De nadere aanwijzing zal dagelijks geschieden door de Bosch-
 Wachters, en de Condities leggen ter visie ten Kantore
 van den Notaris voornoemd te Ede.

Advertentie uit de Arnheemsche Courant van 18 januari 1817

te doen en zoveel bomen te kappen als nodig was om aan eenzelfde opbrengst te komen. Het bedrag wordt echter niet vermeld in het bosboek. De opbrengsten bleven achter bij de schattingen uit het plan van Brill. Per hoeve zal men maximaal f 2000,- ontvangen hebben. Dit tegen 4 % (in het gunstigste geval) leverde f 80,- per jaar op. Daarboven bedroegen de uitdelingen in 1820 en 1822 f 200,- per hoeve, dus al met al ging men er niet op achteruit.

Het beheer van het Edese Bos week niet af van wat er in het algemeen gezegd is over het beheer van malebossen in het verleden. De heren van Kernhem hadden als voorname edellieden genoeg gewicht om hun zienswijze binnen de maalschap door te voeren en de rechten van het bos te beschermen.

Wat betreft de verzorging van het bos valt hun rol moeilijker te duiden. Op de gang van zaken in het bos rond Kernhem en in de Sijsselt hadden zij direct invloed, op die van het Edese Bos niet. Het is echter wel aannemelijk gemaakt dat zij beschikten over de nodige bosbouwkundige kennis. De Rijk stelt dat in vergelijking met andere malebossen in

Portret van Maria Cornelia van Wassenaer Obdam op 30-jarige leeftijd (1829) door Jean Baptiste van der Hulst (stichting Twickel)

het Edese Bos meer opgaand loofbos aanwezig was en dat het bos beter werd beheerd.

Het bosboek eindigt in 1850. In 1878 waren door aankoop alle hoeven in handen van baron Van Heeckeren Twickel, de echtgenoot van Maria Cornelia, gekomen en was het bos hiermee particulier bezit geworden. In 1970 verkochten de nazaten het Edese Bos aan de gemeente Ede.

Bronn

Archieven

- Gemeente Archief Ede (GAE), 6 Maalschap het Edese Bos 1678-1850 (gedigitaliseerd);
- Gelders archief, 0614 Huis Kernhem, inv. nr. 631: Instructie voor Jacob Gerritsen, opzichter van de bosarbeiders van Kernhem 1813;
- Huisarchief Twickel 1133-1975, inv nr 2524: instructie van de rentmeester opgesteld door Unico Wilhelm van Wassenaer Obdam 1760;
- Idem inv. nr. 2609: Registers en staten van gepote bomen en struiken 1760-1949.

Bibliografie

- Buis J., *Historia Forestis. Nederlandse bosgeschiedenis* (Wageningen 1985).
- Oosten Slingeland J.F. van, *De Sijsse. Een bijdrage tot de kennis van de Veluwe bosgeschiedenis* (Wageningen 1958).
- Rijk J.H. de, *De geschiedenis van het Edese Bos; vijf eeuwen beheer en gebruik van een Veluws malebos* (Wageningen 1985).
- Rijk J.H. de, 'Vergeten Veluwe Malebossen', *Nederlands Bosbouw tijdschrift* Jrg 1990 68-77 via www.edepot.wur.nl/114695.
- Twickelblad 3 (najaar) 1992, 3 & Twickelblad 3 (najaar) 2015, 6.

Schenkeningen

De laatste tijd hebben we verschillende schenkingen ontvangen. We zijn daar bijzonder blij mee. Een kleine selectie willen we hier graag benoemen.

* De familie Van de Craats schonk ons een 150 jaar oude doopjurk met in wit borduurwerk de namen van alle kinderen die hierin gedoopt zijn (in een volgende aflevering van De Zandloper komen we hierop terug). Tot deze familie behoorden twee bestuursleden van onze Vereniging: een van de oprichters, Alexander van de Craats, en zijn zus Aafje van de Craats. Beiden waren ongehuwd en woonden samen aan de Amsterdamseweg.

We ontvingen tevens een Rode Kruis-onderscheiding die Aafje kreeg voor haar werk in het Belgenkamp.

* Van Marianne Janssen kregen we drie notulenboeken van de Sport en Ontspanningsvereniging P.T.T. afdeling Ede. Ze beslaan de periode 1951 tm 1973. Een vereniging die we nog niet kenden, maar voor de PTT-ers waarschijnlijk wel belangrijk was, want er werd in sommige periodes bijna wekelijks vergaderd.

* Van Carel Verhoef ontvingen we een schilderijtje van de hand van Wim Mulder. Het is een afbeelding van Otterlo, waar hij ook woonde. Wim Mulder was docent aan het Marnix en gaf ook schilderlessen in Ede en bij hem thuis. Hij had een goede relatie met Helene Kröller-Müller en verzorgde rondleidingen in het museum in het park De Hoge Veluwe.

Een bandenfabriek aan de Bunschoterweg

Patty Gonggrijp

In 1950 vestigde zich een kleine bandenfabriek aan de Bunschoterweg 27. Het bedrijf met de naam *Hopax* (een samentrekking van de namen van de twee directeurs *J.R. ten Hoopen* en *S.C.M. Bax*) was afkomstig uit Delft, waar geen uitbreidingsmogelijkheden waren.

Bunschoterweg 27 (ca. 1974) - fotocollectie VOE/HME

De firma was in 1936 in Delft gestart met het maken van 'coverbanden'. Hierbij wordt van een versleten band alleen het loopvlak vernieuwd. Dit was tot het eind van de jaren '60 een stuk goedkoper (30-50%) dan het volledig vervangen van een personenautoband. Tegenwoordig wordt deze methode nog toegepast bij voer-

tuigen die worden gebruikt in de landbouw en bij wegwerkzaamheden.

In 1944 waren de machines gevorderd en naar Duitsland afgevoerd, met als gevolg dat men na de bevrijding wel beschikte over rubber, dat op handige wijze aan de *Rüstungsinspektion Niederlande* onttrokken was, maar dat niet kon verwerken. Een collegabedrijf werd in de arm genomen en zo konden de banden van de ondergedoken karkassen tot grote verrassing van de klanten toch van een nieuw loopvlak worden voorzien.

Maar om het bedrijf weer te kunnen opbouwen moest er opnieuw geïnvesteerd worden. Met Marshall-steun is vervolgens een nieuw Amerikaans systeem aangeschaft.

Sterke groei

Dankzij deze nieuwe machines breidde de fabriek zich in Ede snel uit en de bezetting van één dagdienst van elf man veranderde in een zeer sterk gemechaniseerd continubedrijf met zestig man personeel. De hoeveelheid rubber die per man kon worden verwerkt, werd dertig maal zoveel, en het aantal geproduceerde banden werd vijf maal zo groot (!!). Zo werden op het hoogtepunt per jaar ca. 100.000 weer-als-nieuw banden verkocht.

In 1950 werd ook de verkoop gereorganiseerd. Een landelijk dekkend team van

Covermachine (ca. 1950)

Voor U en de veiligheid van andere weggebruikers is ook de toestand van uw AUTOBANDEN zeer belangrijk.

Vraag tijdig advies aan

HOPAX - EDE
Bunschoterweg 27
telefoon 08380-12746

voor al uw autobanden

eigen vertegenwoordigers verving de groothandel die tot dat moment de verkoop in handen had gehad. De zestien vertegenwoordigers haalden de oude banden op bij BOVAG-garages en grootverbruikers en vervingen deze tegelijk door 'kuvvertjes'. Dat gebeurde op vaste - vooraf geplande - momenten, zodat de klanten daarop konden rekenen. Dit vereiste echter wel een uitgebreid bedrijfswagenpark.

Marketing en PR

In 1955 werd als derde directeur de heer *J.M. Reeder* aangesteld, die speciaal belast werd met het organiseren van de buitendienst. In die

Het liefste, wat u bezit, zit naast u in de auto
Het slechte weer nadert, dus... denk aan uw autobanden

LANDBOUWTOONSTELLING 1971
BANDEN VEILIG-LOOPVLAK
K. meesters sikkaven banden 10-15-20"

Bandenmerk	Stuk	veilig	loopvlak
1-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
2-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
3-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
4-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
5-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
6-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
7-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
8-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
9-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
10-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
11-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
12-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
13-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
14-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
15-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
16-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
17-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
18-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
19-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50
20-38	Michelin P88, P88C 2	27,50	30,50

Met de klok mee: Heideweek 1959, Bedrijfswagens jaren '50, Carnaval Maastricht 1964, Landbouwtentoonstelling 1971

periode kwam ook de heer *J.G. Sliker* in dienst, die een belangrijke rol zou spelen bij de marketing en PR van Hopax. Als verkoopleider was hij aanwezig bij de opening van BOVAG-garages, op beurzen en verder overal waar hij maar mogelijkheden voor publiciteit zag. (Heideweek 1959, carnaval Maastricht 1964, Landbouwbeurs 1971 etc.) Hij wist met de oude A-Ford van Hopax zelfs stiekem deel te nemen aan de Oldtimerrit van Amsterdam naar Parijs.

Overname

Eind jaren zestig van de vorige eeuw loopt de omzet sterk terug, en per 1 november 1974 wordt Hopax opgeheven en overgenomen door Vulcano. Twee jaar daarvoor was al een deel van de activiteiten beëindigd en het personeelsbestand ingekrompen tot vijftien man. Directeur Reeder licht een en ander toe in de Edesche Courant van 8 oktober 1974: 'Nieuwe banden zijn de laatste jaren steeds goedkoper geworden, terwijl bijna alle andere artikelen duurder werden. Vroeger was het erg goedkoop een gecoverde autoband te kopen. De laatste tijd kochten de mensen voor een paar tientjes meer een nieuwe band. Bovendien heeft de oliecrisis ons bedrijf geen goed gedaan. De mensen zijn stukken minder gaan rijden. Dat betekent dat de

HOPAX heeft een vastomlijnde verkoopspolitiek.

HOPAX is het modernste bedrijf in Nederland en ervaring sinds 1936.

HOPAX heeft het nieuwste Lodi-systeem 1960 uit Amerika voor personen- en vrachtwagenbanden.

HOPAX' keuring is streng, doch steeds economisch verantwoord.

HOPAX werkt kontinu in 3 ploegen.

HOPAX heeft iedere dag 25 wagens op de weg door het gehele land.

HOPAX - VEILIG - LOOPVLAK

Klantbeloften uit een reclamefolder

banden langer goed blijven. We hebben dat echt kunnen merken. Het scheidde ons de helft in de omzet bij particulieren.'

Vulcano

Voorafgaand aan de overname had Vulcano al een deel van de productie voor Hopax verzorgd, en deze firma bleek ook daarna in staat om met een beperkte personeelsbezetting het bedrijf in Ede als een van haar vestigingen in de lucht te houden. Tot 1988 heeft Vulcano het pand aan de Bunschoterweg 27 gebruikt. Daarna vond een verhuizing naar de Frankeneng plaats.

In 1991 is Vulcano met een aantal bedrijven op autogebied (banden, uitlaten, schokdempers en dergelijke) samengegaan in Euromaster (nu een groot internationaal bedrijf). Het heeft nog een vestiging in Ede, aan de Galvanistraat; de vestiging aan de Frankeneng is gesloten.

Bronnen

- Plakboek van de heer J.G. Slieker ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van Hopax in 1961
- Delpher Krantenbank
- Archieval - Edese kranten

*In de cirkel Vulcano
aan de Frankeneng
(1987) (foto collectie
VOE/HME)*

Een halve eeuw Ede - 3

Carel H.H.J. Verhoef

Lager onderwijs

'De school is altijd de dochter van de kerk geweest', zo lezen wij in de *Geschiedenis van Ede*. Dat betekende dat het hele onderwijs in de Middeleeuwen rooms-katholiek was en dat, toen in de Tachtigjarige Oorlog de calvinisten de baas werden, op iedere school de orthodox-protestantse geloofsleer werd aangeleerd.

In de Franse Tijd, 1795-1813, werd het onderwijs *openbaar*. Na het vertrek van de Fransen bleef de school in naam openbaar, maar in de praktijk kreeg zij een algemeen christelijk, vooral protestants karakter. Er werd gebeden, de kinderen moesten psalmversjes leren en er werd uit de Bijbel verteld. Meester Neelmeijer in de 'School onder de toren' las elke vrijdagmiddag uit de Bijbel, maar van tevoren stuurde hij de joodse kinderen naar huis, want 'andersgelovigen' hoorden daar niet bij te zijn, zo meende hij.

Dit artikel is gebaseerd op enkele gesproken columns van de auteur voor Radio Ede FM over een aantal onderwerpen uit zijn boek: *Ede 1850-1900. Een Veluws dorp op de drempel van de moderne tijd*, Dieren, 2019. (In de boekhandel € 19,95; leden van de VOE € 16,50, verkrijgbaar in Cultura).

Openbare Lagere School Maandereind. Links bovenmeester F. de Graaf (foto ca. 1895-1905. (GA13232)

Zie voor bronnen, literatuur en noten, pag. 255 t/m 272 van bovenvermeld boek).

Dat was de situatie rond 1850. De schoolmeester was bovendien sterk met de protestantse kerk verbonden. Hij werd door de gemeenteraad benoemd. Daarna werd hij door de kerkenraad aangesteld tot koster van de Oude Kerk en tot organist, voorlezer en voorzanger, klokkenluider, grafdelver en doodbidder. Al in 1681 was bepaald dat op het platteland de schoolmeester tevens tot koster moest worden benoemd, omdat zijn salaris anders te laag was om van te leven. Het was zelfs zo slecht, dat veel onderwijzers meerdere bijbaantjes hadden. Sommigen notuleerden de buurtvergaderingen, schreven de rekeningen van het arm- en kerkbestuur en verichtten het schrijfwerk bij verkopingen. Anderen hadden een winkeltje, runden een herberg, of waren belastingambtenaar. Op het platteland had meester groenten uit eigen tuin en eieren, melk en vlees van eigen veestapel. Meestal woonde hij gratis in het schoolhuis.

Meester F. de Graaf

Van *meester De Graaf* werd verteld dat de kerkenraad niet zo gelukkig was met de meester als voorlezer in de kerkdienst, want hij liet zich wel eens door een ander vervangen zonder de kerkenraad in te lichten en, wat nog erger was, hij veranderde al lezend de tekst van de Bijbel naar eigen inzicht. Pas in 1868 werd in Ede het beroep van onderwijzer losgekoppeld van het kosterschap.

Het peil van het onderwijs was niet hoog. In de *Geschiedenis van Ede* staat: ‘Op het gebied van het onderwijs is alles even treurig.’ En dat was het ook. Tot 1857 hoefden de leerkrachten niet gediplomeerd te zijn. Wel moesten zij in het bezit zijn van een *akte van toelating* als onderwijzer. Daarvoor moesten zij een examen afleggen. Een opleiding was niet nodig, want meester moest alleen maar aantonen dat hij kon lezen, schrijven en rekenen. Geen wonder dat de kwaliteit van sommige onderwijsgevendenden veel te wensen overliet.

Omstreeks 1841 trof de hoofdinspecteur in Gelderland juffrouwen aan die aan de drank waren, een meester die blind was en het lesgeven aan een schoenmaker overliet. Een gewezen schilder en een oude boerenknecht die hun werk niet meer konden doen, gingen voor de klas staan om nog wat te verdienen. Wat dit betreft was de toestand in Ede beter: de meesters Kool, Neelmeijer en De Graaf waren goed voor hun taak berekend.

De onderwijsvoorzieningen waren triest. Zelfs de meest noodzakelijke leermiddelen ontbraken. De school had in 1850 nog geen kaart van Nederland.

Leerplicht bestond nog niet; de *leerplichtwet* dateert van 1901. Vandaar dat lang niet alle kinderen de school tegenover de Oude Kerk bezochten. ‘*Ede slaat een slecht figuur*’, schreef de inspecteur. Zijn voorganger had acht jaar daarvóór al geconcludeerd dat ‘*vele kinderen van onvermogen in het wilde lopen zonder onderwijs*’, met andere woorden: de kinderen uit de armste gezinnen gingen niet naar school.

Nog in 1864 bleven van de 450 Edese kinderen er ongeveer honderd verstoken van enige scholing. In de winter kwamen meer kinderen naar school dan in de zomer, want een aantal van hen moest in de zomer op het land helpen of bosbessen plukken. In 1851 bezochten 179 leerlingen in de winter de school en in de zomer 146. Het aantal schoolgaande kinderen nam gelukkig gestaag toe, omdat steeds meer ouders inzagen hoe belangrijk onderwijs is. Het aantal absentes in de zomer werd daardoor steeds minder.

Voor dat onderwijs moest schoolgeld worden betaald. Voor een heel jaar was dat per kind *f* 4,-. Wie meerdere kinderen op school had, betaalde per kind 4/5 deel van *f* 4,-. Maar de meeste inwoners van Ede waren zo arm dat zij het schoolgeld niet konden betalen. Hun kinderen kregen gratis onderwijs. Maar juist dat schoolgeld was de inkomstenbron van de meester.

In 1851 telde de school 179 leerlingen; in 1900: 388. Om die massa in het gareel te houden, mochten de meesters volgens een officieel voorschrift gebruik maken van de plak en de roede. De plak was een houten latje, soms in de vorm van een pollepel en de roede, een bundeltje takken. Wie de orde verstoorde, kon rekenen op een stevige tik met de plak op zijn handpalmen of een paar klappen met de roede voor zijn broek.

Roede en plak

De salarissen bij het onderwijs

Schoolmeester zijn was een fulltime job. Al in 1655 was in een *Schoolreglement* vastgelegd dat de schooltijden waren van 8 tot 11 en van 1 tot 4 uur. De woensdagen en zaterdagmiddag waren vrij, plus twee weken vakantie per jaar. Bovendien moest meester tijdens zijn vrije middagen zijn leerlingen in de gaten houden: dat zij geen geld verkwistten, niet op gevaarlijke plaatsen gingen zwemmen of ergens kattenkwaad zouden uithalen. In sommige boeken wordt het voorgesteld alsof het kosterschap de hoofdbetrekking was en de functie van schoolmeester een soort bijbaantje. Integendeel; het was een volledige dagtaak.

Ondanks deze volle baan was de salariëring uiterst pover. Omstreeks 1860 verdiende de gemeentesecretaris *f* 600,- per jaar tegenover een onderwijzer *f* 250,-

Van het salaris ging nog het nodige af. Bovenmeester Neelmeijer betaalde het salaris van de ondermeester, f 100.- per jaar, uit eigen zak. Bovendien moest hij de ondermeester gratis kost en inwoning geven plus een klein bedrag in contanten bij wijze van zakgeld. Toen meester Neelmeijer aan de gemeenteraad om f 100.- vroeg om de ondermeester te betalen, heeft de raad het verzoek gehalveerd: meester kreeg f 50.- en moest de rest dus zelf bijpassen.

Pas in 1860 kregen de hulponderwijzers hun salaris van de gemeente; in 1867 verdienden zij per jaar f 300.-

Bij zulke jaarsalarissen is het niet verwonderlijk dat het animo om voor onderwijzer te gaan studeren, niet groot was. Het gevolg was dat er een bijna continu tekort aan onderwijzend personeel was. Geen geld, geen Zwitsers, maar ook geen onderwijzers. Bovendien gingen steeds meer kinderen naar school, waardoor de klassen overvol raakten en er, behalve een tekort aan onderwijzers, ook een gebrek aan lokalen ontstond. Verschillende verzoeken om de salarissen te verhogen, werden door de gemeenteraad categorisch afgewezen. Bij vacatures kwamen vrijwel geen sollicitanten opdagen. Dat betekende dat klassen werden samengevoegd. Het schoolhoofd was dan de dupe. Hij stond er alleen voor. Een enkele maal kreeg hij een gratificatie van een paar tientjes wanneer hij een half jaar of langer had les gegeven met een of zelfs twee onderwijzers te weinig aan zijn school.

Op den duur moest de gemeenteraad wel overstag. In 1860 werd het salaris opgetrokken van f 250.- naar f 300.-. Dertien jaar later ontving een schoolmeester f 450.- per jaar. Pas in 1882 kon bij de onderwijsgegenden de vlag uit: hun traktement bereikte het recordbedrag van f 600.- per jaar.

Maar de leerkrachten hadden te vroeg gejuicht. De gemeente had tot deze verhoging besloten om het tekort aan onderwijzers terug te dringen en niet omdat men meende dat deze beloning paste bij het belang en de verantwoordelijkheid van het beroep van onderwijzer, maar zoals het zo mooi in het raadsverslag omschreven staat: *'door de noodzakelijkheid gedrongen'*. Bestaat die noodzakelijkheid niet meer, ja, wat dan? Dat bleek al drie jaar later.

Bij enkele vacatures hadden

Openbare Lagere School aan de Dorpsstraat te Lunteren (foto 1890, GA13224)

zich meerdere sollicitanten aangemeld en prompt werden door de gemeenteraad de salarissen verlaagd naar *f* 500.-. Om twee jaar daarna, in 1887, nogmaals teruggebracht te worden, nu naar *f* 450.- per jaar. Waarmee men terug was op het niveau van 1873, dat wil zeggen van veertien jaar daarvóór. De raad verklaarde *'dat de jaarwedden der onderwijzers tot een abnormaal cijfer waren opgevoerd.'*

Een van de raadsleden zocht naar een tussenoplossing: hij stelde voor om een premiestelsel in te voeren, waarbij een onderwijzer na één jaar er *f* 25.- bij zou krijgen en na twee jaar *f* 50.- tot een eindsalaris van *f* 500.-, per jaar. Het plan werd weggehoond met 12 tegen 3 stemmen.

In 1891 dacht de raad er nog net zo over. Het voorstel om het salaris van schoolhoofden met *f* 100.- op te krikken, werd met 8 tegen 4 stemmen van tafel gevergd. *'Wegens de ongunstige toestand van de landbouw'*, zo luidde het argument. De uitgaven voor het onderwijs zouden te veel op de begroting drukken. De onderwijzers moesten tot 1893 wachten aler zij er *f* 50.- per jaar bij zouden krijgen.

De gemeenteraad gaf blijk de uitgaven voor het onderwijs als volkomen onproductief te beschouwen. *'Dat strekt hem niet tot eer'*, zo lezen wij in de Geschiedenis van Ede.

De wet van vraag en aanbod had echter feilloos gewerkt.

Voortgezet onderwijs

In de periode 1850-1900 was er in Ede geen door de overheid gefinancierd voortgezet onderwijs. Wat er wel was, dat waren *kostscholen*. De oudste was de in Ede overbekende kostschool van *juffrouw Anna Maria Moens*, gevestigd in *Huize Kernhem*. Maar ook in villa *Erica* aan de Stationsweg, in *Buitenzorg*, in *Huize Sterrenberg* en in de *Brouwershoeve* waren gedurende korte of lange tijd kostscholen gevestigd.

Portret van Anna Maria Moens, 1775-1832 (GA13800)

Deze vorm van onderwijs werd door slechts enkele leerlingen uit Ede bezocht; alle andere leerlingen kwamen van buiten en waren hier intern. Zo'n opleiding kostte de ouders nogal wat geld. In Kernhem moesten de ouders *f* 1.000.- schoolgeld per jaar betalen. Dus was dit soort onderwijs alleen voor kinderen uit de gegoede stand. In Kernhem verbleven, naast een groep jongens voornamelijk adellijke jongedames.

Het grafmonument van juffrouw Moens staat nog altijd op de Edese Paasberg.

Het onderwijs aan verschillende kostscholen ging verder dan het programma voor een lagere school. Sommige kostscholen leidden hun leerlingen op voor een beroep, voor de handelsschool, voor gymnasium of hbs, of gaven een vorm van meer uitgebreid lager onderwijs (mulo). Decennialang heeft de gemeenteraad gemeend dat met deze kostscholen ruimschoots aan de vraag naar voortgezet onderwijs was voldaan.

Dit bleek een misvatting. Ook minder kapitaalkrachtige ouders wensten voortgezet onderwijs voor hun kroost.

Al in 1863 werd elke gemeente met meer dan 10.000 inwoners via de *Middelbaar Onderwijswet* verplicht een school voor voortgezet onderwijs op te richten. Dat gold ook voor Ede, want net in die tijd werd het respectabele aantal van 10.000 inwoners bereikt. Zo'n school betekende echter een aanslag op de gemeentelijke financiën, en dat zag de gemeenteraad niet zitten.

Alleen wanneer de bevolking ver uiteen woonde en wanneer er te weinig belangstelling voor voortgezet onderwijs zou zijn, kon ontheffing worden verleend. De gemeentesecretaris schreef aan koning Willem III: *'De bevolking dezer gemeente is wel de meest verspreide in het Rijk, zoodat op bezoek van zoodanige school, waar ook geplaatst, volstrekt niet te rekenen valt.'* Door deze opstelling van de raad kon de gemeente telkens vrijstelling van de wettelijke verplichting verkrijgen. En wie dat onderwijs wel wenste, kon volgens de raad uitstekend bij de kostscholen terecht.

Daarmee blokkeerde de raad deze leerweg voor de kinderen van minder goeie inwoners en ontnam hen een mogelijkheid om zich via een goede opleiding aan de bestaande armoede te ontworstelen.

Toen de raad niet van zins was om actie te ondernemen, was het wachten op het moment dat vanuit de burgers een initiatief zou komen. In 1884 was het zover. Toen waren er ouders die de oprichting wensten van een school voor *mulo*. Deze

Grafmonument voor Anna Maria Moens op de Paasberg, ontworpen door haar leerlingen (foto 1969-1973, GA11645)

ouders woonden, niet toevallig, aan de Grindweg, de tegenwoordige Stationsweg. Zij vroegen om een subsidie voor de bouw van een school. B&W gingen akkoord, maar de raad wees het voorstel af onder het motto: *‘Wie zulk onderwijs wenscht, moet het maar zelf betalen.’*

Huize Sterreberg aan de Bergstraat. Hier was van 1875 tot 1909 de meisjeskostschool van de dames Kropf en Piquet gevestigd (foto ca. 1885-1888, GA13497)

Tijdens de beraadslagingen wezen de voorstanders van een mulo de gemeenteraad op de grote economische voordelen voor het dorp. Een school voor mulo zou gezinnen aantrekken, waarvoor huizen verhuurd of gebouwd zouden moeten worden. De middenstand zou profiteren, want nieuwe inwoners moesten ook eten en kleren en huishoudelijke artikelen aanschaffen. Omgekeerd zouden, wegens het ontbreken van voortgezet onderwijs, sommige gezinnen zich elders gaan vestigen in plaats van in Ede, of zouden Edese gezinnen wellicht naar elders verhuizen.

De raad bleek niet te vermurwen. Het onderwijs mocht niet meer offers van de gemeente vragen. Dit standpunt van de gemeenteraad zorgde ervoor dat Ede tot 1902 moest wachten voordat een school voor mulo kon worden opgericht. Dit werd de christelijke mulo. Pas in 1937 kwam een verdere uitbreiding van het voortgezet onderwijs met de eerste school voor gymasiaal en voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, het huidige *Marnix College*.

Schoolstrijd in Ede

De Edese ‘School onder de toren’ was een openbare school voor alle gezindten. Voor de ouders in het voor 98% orthodox-protestantse Ede was dat geen enkel bezwaar. De school was openbaar, maar het onderwijs was algemeen-christelijk met een sterk protestants karakter. Bovendien hadden de schoolmeesters een sterke band met de kerk. Wanneer ouders hun kind wilden laten dopen, dan moesten zij hun kind bij de meester aangeven. Tegen betaling van f 0,10 schreef de meester hun kind in het doopregister van de kerk. Met zulke meesters was de openbare school voor vrijwel alle ouders acceptabel.

Dat veranderde toen de gereformeerden in 1886 uit de Nederlands Hervormde kerk

Cavaljé-school. Een klas leerlingen poseert midden op de Veenderweg. Op de achtergrond de Concordiamolen, links: het huis van bovenmeester Van Wijk (foto ca. 1904-1908, GA18420)

traden en een specifiek orthodox-protestantse school wensten. Toen ontkwam ook Ede niet aan de zogenaamde 'schoolstrijd'.

In Ede had een groep orthodox-protestanten onder leiding van de heer *Cavaljé* zich in 1887 van de hervormde kerk afgescheiden. Zij meenden dat zij hun *doopbelofte* niet zouden nakomen, wanneer zij hun kinderen naar de openbare school zouden sturen. De doopbelofte hield in, dat zij hun kinderen in de gereformeerde leer zouden opvoeden. Dat kon, zo meenden zij, alleen in een school waar het hele onderwijs werd getoetst aan het Woord van God en doortrokken was van de Geest van Christus. In 1888 richtten zij de '*Vereniging tot Stichting en Instandhouding van Scholen met den Bijbel te Ede*' op met als grondslag de Heilige Schrift zoals die wordt uitgelegd door de kerken van de reformatie en omschreven in de Drie Formulieren van Enigheid.

Twee jaar na de oprichting van de Vereniging werd met financiële steun van onder andere de heer Cavaljé aan de Telefoonweg de eerste *School met den Bijbel* gesticht. De heer Cavaljé had in zijn glorie-dagen in de Amsterdamse Kalverstraat sjeke dameschoeden voor *f* 60.- à *f* 70.- per stuk verkocht en was na zijn pensio-nering met zijn kapitaal naar Ede verhuisd. Hij schonk de grond, het schoolgebouw en de woning voor de onderwijzer. De bouw kostte *f* 9.656.- In deze genereuze daad zag de eveneens naar Ede verhuisde Zaandamse houtfabrikant Tulp, zelfs

G.J.C. Cavaljé, 1824-1905
(HME321748)

een goddelijk ingrijpen: *'Is het geen wonder'*, zo schreef hij, *'dat de Heere God het hart van een met aardse goederen gezegende inwoner zo bewerkte dat hij geheel vrijwillig een deel van zijn vermogen den Heere ten offer bracht en de stichting van een flink schoolgebouw en onderwijzerswoning mogelijk maakte?'*

Aan zijn schenking had Cavaljé een heel bijzondere voorwaarde verbonden. Hij bepaalde dat de vergaderingen van het schoolbestuur in de onderwijzerswoning moesten plaatsvinden in de kamer met schoorsteenmantel en opbergkast voor archiefstukken en met in de gang een toilet speciaal voor het schoolbestuur. Geen wonder dat de school bij de opening op 6 januari 1890 de naam *'Cavaljé-school'* kreeg.

Schoolgebouw en onderwijzerswoning werden door Cavaljé aan de gereformeerde kerk aangeboden. Van die kerk ging de school uit. Samenwerking met niet-gereformeerden werd door Cavaljé niet gewenst. Er bestond dus een sterke band tussen de school en de gereformeerde kerk. De kerkenraad werd belast met de geestelijke leiding, benoemde zowel het schoolbestuur als het onderwijzend personeel en hield toezicht op de leermiddelen. Van alle boeken moest eerst een exemplaar door de kerkenraad worden gekeurd.

Met de oprichting van de Cavaljé-school begon ook in Ede de *'schoolstrijd'*. Niet door iedereen in Ede werd de nieuwe school enthousiast ontvangen. Er wordt verteld dat tegenstanders hun hoofd afwendden wanneer zij de school passeerden. Scheld- en vechtpartijen tussen leerlingen van de openbare en de Cavaljé-school waren aan de orde van de dag. De oprichting van de Cavaljé-school zorgde ervoor, dat in Ede de eenheid op onderwijsgebied definitief verloren is gegaan.

Dank zij de vrijheid van onderwijs, in 1848 neergelegd in artikel 194 van de Grondwet, thans artikel 23, heeft nog altijd elke godsdienstig/levensbeschouwelijke groepering het recht een school op te richten. Het negentiende-eeuwse ideaal van de *'gemengde school voor alle gezindten'* werd hiermee overboord gezet en de opsplitsing van onze scholen langs religieuze scheidingslijnen was daarmee een feit.

Daardoor is in onze huidige, totaal versnipperde samenleving een onderwijsbestel ontstaan dat net zo versnipperd is, terwijl juist de school de enige plaats is waar wij alle kinderen kunnen samenbrengen, waar zij leren om te gaan met kinderen met een andere godsdienstige, levensbeschouwelijke, culturele, etnische en sociaal-economische achtergrond en waar hen kennis wordt bijgebracht van de waarden en normen van onze westerse beschaving en van de grondslagen van onze parlementaire, democratische rechtsstaat.

Kernhem: van kasteel naar landhuis

Jan Kijlstra

Het Gemeentemuseum van Arnhem bezit een schilderij van Kernhem, omstreeks 1785 geschilderd door *Isaac Ouwater*. Een foto daarvan bevindt zich, in de collectie van de Vereniging Oud Ede (HME 312672)

Het schilderij toont een enigszins vervallen kasteel, waarvan de linkertoren behoorlijk in verval is. Aan onderhoud werd kennelijk niet veel geld meer gespenseerd.

Mogelijk is dat ook de reden dat de ophaalbrug verdwenen is, en vervangen door een dam. Een brug was ook niet meer nodig, Kernhem had zijn militaire betekenis als wachtpost tegen invallen van troepen van de bisschop van Utrecht al lang verloren.

De toenmalige eigenaar, *Carel George graaf van Wassenaer* bewoonde het huis niet zelf, Kernhem werd beheerd door een rentmeester. In 1782 was dat *H. Mulder* uit Ede. Wij komen hem tegen in een advertentie van 21 november van dat jaar, waarin Kernhem te huur wordt aangeboden.

N°. 1782.

N°. 140

AMSTERDAMSCHÉ

**WORD UITGEGEEVEN BY
DONDERDAG**

COURANT.

HENDRIK LINSEN.

DEN 21 NOVEMBER.

Te Huur, om met primo Mey 1785 te aanvaarden, het adelyk Huis KERNHEM, voorzien van verscheide Boven- en Beneden-Kamers, leggende rondom in zyn Gragt, met Stallinge voor verscheide Paarden, Koetshuis, en Tuinen. Beplant met allerhande fyne Vrucht-Boomen, gelegen by het Dorp Eede, 3 en 1 half uur van Arnhem, en twee uren van Wageningen, aan de groote Postweg van Amsterdam op Arnhem,

alwaarde Post-Wagens tusschen die twee Steeden, alle dagen visa versa voorby ryden. De conditien en Informatien zyn te bekomen, by den Rentmeester H. MULDER, te Eede, en by den Not. en Makel. C.A. DUKER, wonende te Utrecht, tusschen de Jans- en Bakker Bruggen.

In 1800 overleed de graaf, en Kernhem ging over naar zijn zoon *Jacob Unico Willem*. Niet onaannemelijk is dat deze verwachtte dat een nieuw, modern huis, meer huur zou opbrengen dan een vervallen middeleeuws kasteel. In elk geval liet hij het oude kasteel slopen en op de fundamenten het huidige classicistische landhuis bouwen.

Een landgoed als Kernhem diende vooral als *inkomstenbron*. Daarbij werd het als een zelfstandig ‘profitcenter’ beheerd en geadministreerd. De sloop annex nieuwbouw zou op de inkomsten uit Kernhem een fors beslag leggen. Mogelijk is dat de reden dat Jacob Unico Willem een andere manier van financiering voor de nieuwbouw zocht. Dat zou dan de reden zijn dat hij, al in 1801, in een advertentie, een drietal boerderijen uit het bezit van Kernhem te koop aanbood.

De advertentie verscheen in de Opregte Haarlemse Courant van 14 mei 1801, in ‘Het 7de jaar der Bataafse Vryheid’:

GELYKHÉID, VRYHEID, BROEDERSCHAP.

Ao. 1801.

No. 58

Oprechte

HAARLEMSE

Van den 14 Mai.

Donderdagse

COURANT.

Het 7de Jaar der Bataafse Vryheid.

JAN van ZANTEN, Rentmeester van Kernhem, als last en order hebbende van deszelfs Principaal, is voornemens om op Vrijdag, de 17 July, ten Huize van J.P. Eegner, in de Posthoorn te Eede, op Veluwe, te doen inzetten, ten overstaan van Geërfdens, en agt dagen daarna finaal te verkoopen, op Conditien, by den Insaath voorteleezen, de navolgende ongereede Goederen, als:

1. Het ERVE en GOED, genaamd KLEIN KREEL, modo de Weetering, zynde zo goed als geheel Thiendvry, met alle deszelfs WEI-, HOOI- en BOUWLANDEN, &ct.
  2. Het ERVE en GOED, in HET BROEK genaamd.
  3. Het ERVE en GOED, genaamd DE HORST of KOEKELT, alle gelegen in 't Ampt van Eede, voormalig Quartier van Veluwe, met deszelfs HOUTGEWASSEN, TURFVEENEN, en zo als dezelve tot dus verre zijn Verpacht. Nadere informatie is te bekomen des Maandags tot 6 July aanstaande, by voorn. Rentmeester, in de Heulstraat in 's Hage, Litt. I, No. 318, Brieven franco. Terwyl inmiddels de aanwyzinge zal worden gedaan door B. van Gaalen, woonende te Eede
-

In 1803 kwam het nieuwe huis gereed. Het werd gebouwd op (een deel van) de fundamenten van het kasteel. De huidige kelder van Kernhem is dan ook waarschijnlijk een restant van het kasteel. Naast de sloop van het kasteel was het ook nodig de slotgracht te dempen. Het zand daarvoor zocht de graaf dicht bij huis: hij verzocht zijn medegeërfden van het buurschap Ede-Veldhuizen toestemming dit zand af te graven uit een strook heide die ten noorden van boerderij Engelenhoven, langs de grens met het buurschap Doesburg lag. En hij vroeg de geërfden wat hij daarvoor dan moest betalen.

De geërfden verleenden hun buurrichter toestemming, onder de voorwaarde dat hij na afvoer van het zand de zaak met heideplaggen zou afdekken, om zo zandverstuiving te voorkomen. En de graaf moest dertig gulden betalen. Kennelijk was dat een àl te lage prijs, want Jacob Unico Willem besloot om zestig gulden te betalen. Dit stukje grond draagt (sindsdien?) de naam Kernhemmer Veldjes.

Ook Jacob Unico Willem ging niet zelf op Kernhem wonen. Dat is niet heel vreemd, hij had in Den Haag een fraaie woning aan de Kneuterdijk, gebouwd door Daniël Marot, de 'huisarchitect' van koning-stadhouder Willem III. Later werd dat pand het Paleis Kneuterdijk, toen het verkocht werd aan koning Willem I. En in Twente bood kasteel Twickel in Delden een onderkomen waar Kernhem bleek bij afstak. Dat ook het nieuwe landhuis werd verhuurd vinden we terug in een advertentie in, opnieuw, de Opregte Haarlemse Courant, in de uitgave van 27 september 1808:

Ao. 1808.

No. 116

Opregte
HAARLEMSCHE
Van den

Dingsdagfche
C O U R A N T
27 September.

Te Huur, de Buitenplaats KERNHEM, gelegen in 't voormalig Gewest Gelderland, aan de Postweg, tufchen Amersfoort en Arnhem, bij het Dorp Eede, op Veluwe, beftaande in zeven beneden- en zes boven Kamers en ruime Zolder, voorts goede Keuken, Kelder, Waschhuis, Tuinen en Boomgaard, binnen korte Jaren geheel nieuw opgebouwd en aangelegd, voorts Stallinge voor 9 Paarden.

Nader informatie te bekomen bij den Rentmeester J. van Zanten, Noord-einde. Lett. F. No. 153.. in's Hage. Brieven franco. Zijnde de Plaatsdagelijks (except Zondags) te bezigtigen, zich dienaangaande adresferende bij Jacob Gerritfen woonende bij voprn. Huize Kernhem.

De wel meest bekende huurder was *Anna Maria Moens*, die er in 1818 een kostschool vestigde die een zeer goede naam verwierf. Zo goed, dat Anna Maria, zonder daarvoor opgeleid te zijn, toch via een ministeriële beschikking de acte van bekwaamheid als onderwijzer(es) verkreeg.

Toen de gemeente Ede in 1970 landgoed en huis Kernhem verkreeg, verkeerde het huis in een vervallen staat. In 1975 besloot de gemeente tot restauratie. Dankzij het feit dat deze restauratie ‘op een koopje’ moest, waarbij veel materiaal werd hergebruikt, en de nadruk op herstel van de fundamenteen en de buitenzijde van het huis werd gelegd, is het 19e-eeuwse interieur van Kernhem gelukkig nog grotendeels intact gebleven.

Leeftijd gebouwen

Oud-Zandloperredacteur Dick Kranen werd een poosje geleden gewezen op de website van een Engelse kaartenmaker (parallel.co.uk/) waarop ook Nederland een plaats heeft gekregen

Dat is te danken aan de nieuwsgierigheid van de bedenker, die graag wilde weten hoe oud het pand van zijn zoon in Amsterdam was en zich herinnerde dat hij jaren geleden al eens zoiets gezien had. Hij ging ermee aan de gang, met als resultaat: een leuke site: <https://parallel.co.uk/netherlands>.

In het zoekvak vult u een straatnaam in, en dan krijgt u een bebouwingskaartje te zien. Aan de kleur van een pand kunt u zien uit welke tijd het stamt.

Building ages in the Netherlands

All 10 million or so buildings in the Netherlands. Building heights and date of construction from 3D BAG (Basisregistratie Adressen en Gebouwen) data.

2020
2015
2000
1975
1950
1925
1900
1850
1800
1750
1700 or earlier
Not known

Search for town, street or postcode

Data: 3D BAG by 3D Geoinformation Group, TU Delft, January 2020: 3dbag.bk.tudelft.nl

Thanks to **Mapbox** for their generous support in keeping this resource live.

De Koningin passeert Ede incognito...

Provinciaal Bestuur van Gelderland.

ent 9 de 96
41/229

N°. 12341/20

Aankom, den 8 December 1896.

GETAL BIJLAGEN:

Men gelieve bij het antwoord de dagteekening en het nummer dezes nauwkeurig aan te halen.

Naar aanleiding eener missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 December 1896 n°. 564° Afd. B.B. heb ik de eer u mede te deelen dat H. e. l. de Koningin en H. e. l. de Koningin Weduwe Regentes voornemens zijn om Donderdag den 10 December a. s. v. a. Emmerik uit het buitenland te Groningen terug te keeren per trein n°. 87 die aldaar des Morgens 10.43 aankomt en dat H. e. l. de Koningin incognito zal reizen onder den naam van Gravin van Buren terwijl H. e. l. de Koningin Weduwe Regentes verlangt dat het incognito streng gehandhaafd worde bij het passeeren der verschillende stations.

De Commissaris der Koningin
in de Provincie Gelderland

Den Heere
Burgemeester
van
Ode.

[Handwritten signature]

Brief in het Gemeentearchief Ede gezien door (toenmalig) Zdnloper-redacteur Gerard van Bruggen

COLOFON

Vereniging Oud Ede

De vereniging, opgericht in 1924, stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten: *'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'*

Postadres Postbus 8293, 6710 AG Ede
Telefoon 06 348 676 27
E-mailadres info@oudede.nl & ledenadministratie: ledenadministratie@oudede.nl
Website www.oudede.nl
Bankrekening NL24 INGB 0003 5342 68

Bestuur:

Simon van de Pol (voorzitter), Hans Post (secretaris), Wim Bruijnes (penningmeester) & Patty Gonggrijp.

Leden;

De vereniging telt ca. 700 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden per telefoon, brief, e-mail en via de website. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2021 € 17,50.

Erelid van de vereniging is Hetty Blaauw-de Wit.

Giften en schenkingen zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%! De aftrek geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar. De redactie van De Zandloper bestaat uit Joyce van den Berg, Frans van Oort, en Hans Post (eindredacteur). De redactie is te bereiken op zandloper@telfort.nl.

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom. De redactie behoudt zich het recht voor een artikel te weigeren. Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de VOE.

De redactie heeft zich ingespannen om rechthebbenden van de geplaatste afbeeldingen te achterhalen. Mocht u menen rechten te kunnen doen gelden, dan kunt u zich melden bij De Zandloper.

Productie van De Zandloper: BladNL, ISSN 1384-7090

HOUT EN BOUWSTOFFEN IMPORT BV

Voor al uw hout en bouwmaterialen
Frankeneng 20 in Ede
0318-636921

Het Vishuis Ede
Grotestraat 2
6711 AM Ede
tel. 0318-846575

KREEFT

BOUW EN ONDERHOUD SINDS 1896

- 📌 ONTWIKKELING
- 📌 NIEUWBOUW
- 📌 ONDERHOUD
- 📌 RESTAURATIE

INFO@BOUWBEDRIJFKREEFT.NL 📌 BOUWBEDRIJFKREEFT.NL

Ditters SUCCESSF[😊]ORMULE

- 😊 gratis taxatie
- 😊 hoogste verkoopprijs
- 😊 hypotheekafpraak binnen 24 uur!

kijk op www.ditters.nl

- ◆ Woningmakelaardij
- ◆ Hypotheken
- ◆ Taxaties
- ◆ Assurantiën

maxstein
TWEEWIELERS EDE

SLIJKRUIKWEG 30 • EDE • WWW.MAXSTEIN.NL

MONDIAL MOUERS
Waaijberg Groep

**VERHUIZEN IS OVERAL HETZELFDE
SERVICE NIET.**

Offerte aanvragen?
www.waaijberg.nl

Tel: +31 (0)318 – 62 45 55 / Email: info@waaijberg.nl / www.waaijberg.nl